

İLK ÇOCUKLUK DÖNEMİNDE ÇOCUĞUN DİN EĞİTİMİ VE AİLENİN DİN EĞİTİMİNE ETKİSİ (DİYARBAKIR ÖRNEĞİ)¹

THE RELIGIOUS EDUCATION OF CHILDREN AND THE EFFECT OF FAMILY ON
RELIGIOUS EDUCATION IN THE FIRST CHILDHOOD (DİYARBAKIR CASE)

Ahmet ÇİN²

Öz

Bu çalışmada, Diyarbakır örnekleminde ebeveynlerin ilk çocukluk döneminde çocuğun din eğitiminin ilişkin ebeveyn tutumlarının çeşitli değişkenler açısından incelenmesi amaçlanmıştır. Tarama türünde betimsel bir çalışma olarak gerçekleştirilen araştırmanın evrenini, 2019 yılında Diyarbakır merkez dört ilçesi olan Kayapınar, Sur, Yenişehir, Bağlar ile Bismil ilçesinde yaşayan çocuk sahibi ebeveynler oluşturmaktadır. Örneklemini ise, rastgele yöntemle seçilen her ilçeden 100 kişi olmak üzere toplamda 500 ebeveyn oluşturmaktadır. Veri toplama aracı olarak, 4 faktör ve 67 maddeden oluşan, Çın ve Işıkdöğen (2019) tarafından geliştirilen “İlk Çocukluk Dönemi Din Eğitimi Ölçeği” kullanılmıştır. Çalışmadan elde edilen veriler SPSS (Statistical Package for the Social Sciences) paket programı ile analiz edilmiştir. Araştırma bulguları; ebeveynlerin en yüksek düzeyde katılım gösterdikleri boyutun ebeveynin din eğitimi model olma ve olumlu davranışlar sergilemesine ilişkin ifadelerin yer aldığı “uygulama becerileri” boyutu olduğu, en düşük düzeyde katılım gösterdikleri boyutun ise “ibadet becerileri” boyutu olduğunu göstermektedir. Günümüz yaşamında önemli yer tutan din eğitiminin daha verimli ve etkili verilebilmesi için ebeveynin, çocuk gelişimi ve eğitimi konusunda varolan bilgilerini güncellemeli ve özellikle din eğitimi konusunda bilinçli bir yol izlemelidir. Ayrıca ebeveynlerin sağlıklı bir din eğitimi almış olmasının çocukta sağlıklı bir din eğitiminin alt yapısının oluşumuna katkı sağladığı sonucuna ulaşılmıştır. Araştırmamızda Diyarbakır’da ailede din eğitiminin nasıl olduğu ile ilgili bir durum tespiti yapılmış, gerekli teklif ve önerilerde bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Din Eğitimi, İlk Çocukluk Dönemi, Ahlak Eğitim, Aile Eğitimi, Gelişim, Dinsel Rol, Ebeveynin Din Eğitimi

Abstract

In this study, it is aimed to investigate the parental attitudes of the parents regarding the religious education of the child in the first childhood period in terms of various variables. The universe of the study, which was conducted as a descriptive survey study, consists of parents who have children living in Kayapınar, Sur, Yenişehir, Bağlar and Bismil districts in the four districts of Diyarbakır in 2019. The sample consisted of 500 parents, 100 of whom were randomly selected from each district. The First Childhood Religious Education Scale developed by Çın and Işıkdöğen (2019), consisting of 4 factors and 67 items, was used as data collection tool. The data obtained from the study were analyzed with SPSS (Statistical Package for the Social Sciences). Research findings; The highest level of participation of parents shows that the dimension of “practical skills, which includes expressions about parenting as a model for religious education and positive behaviors, and the lowest level of participation is “worship skills”. In order to provide more efficient and effective religious education, which has an important place in today's life, the parent should update his / her knowledge about child development and education and follow a conscious path especially in religious education. In addition, it has been concluded that parents' having a healthy religious education contributes to the formation of the infrastructure of a healthy religious education in children. In our study, a situation was determined about the religious education in the family in Diyarbakır and necessary proposals and suggestions were made.

Keywords: Religious Education, Early Childhood, Moral Education, Family Education, Development, Religious Role, Parental Education

¹Bu çalışma, Doç. Dr. Davut IŞIKDOĞAN danışmanlığında tamamlanmış olan “ İlk Çocukluk Döneminde Çocuğun Din Eğitimi ve Ailenin Din Eğitimine Etkisi (Diyarbakır Örneği)” başlıklı doktora tezinin bulgularından üretilmiştir.

² Dr., MEB. Dicle İlçe Milli Eğitim Şube Müdürü, empati_hmt@hotmail.com,
Orcid ID: 0000-0002-6338-713X

1.GİRİŞ

İlk çocukluk, bireyin gelişimi süresince en önemli dönemdir. Ailede ilk çocukluk dönemini problemlili geçiren çocuğun yetişkinlikte de problemlilerle karşılaşma olasılığı yüksektir. Aynı şekilde çocukluk döneminde sağlıklı bir süreçten geçen bireyin yaşamın ilerleyen yıllarını da sorunsuz geçirmesi beklenir. Aile çocuğun sosyal ve psikolojik gelişimine etki ettiği gibi dini gelişimine de olumlu veya olumsuz olarak etki eder (Köylü, 2010: 52). Aile çocuğun din eğitimini olumlu etkileyip dini duygu gelişimine katkıda bulunabileceği gibi onun dinden bıkmamasına ve dini duygusunun bitmesine de neden olabilir (Peker, 1998: 47).

Yapılan araştırmalarda, bireylerin yetişkinlik dönemlerindeki dindarlıklarının oluşmasında en büyük etkenin ailelerinin dini yaşantısı olduğu, din ve dini değerlere yeterli düzeyde önem verilmeyen ailelerde büyüyen çocuklarda yetişkinlik dönemlerinde dinden uzaklaşma ya da din değiştirme yöneliminde oldukları tespit edilmiştir. Bu durumun aksine anne ve babaları farklı dini inançlara sahip olsalar bile dine önem verilen ailedeki çocukların dine önem vermeyen ve dini yaşantısı olmayan ailelere oranla yetişkinlik dönemlerinde daha dindar oldukları görülmektedir (Mcintosh ve Spilka, 1995: 257). Bu nedenle ailede verilen din eğitimi bireyi yetişkinlik döneminde dahi etkilemekte onun dini yaşamının şekillenmesini sağlamaktadır.

Kur'an-ı Kerim bize çocuk için eğitimin gerekli olduğunu, bunun toplumun üzerine olmasa bile ana-baba üzerine bir görev olarak verildiğini 14 asır önceden haber vermiştir. Kur'an-ı Kerim aynı zamanda bazı eğitim metotları da içererek, insanın menfi bazı özelliklerine ve yaratılışındaki ferdi farklılıklara dikkat çekmiştir. Çocukları eğitirken bu hususlara ve fitrata dikkat edilmesini tavsiye etmiş; nihayet en büyük ve hakiki eğiticinin Allah olduğunu, onun bütün âlemi, özellikle insanları eğittiğini ve tedrici olarak onu mükemmel bir varlık haline getirdiğini vurgulamış, insanların da eğitirken bu özelliklere göre davranmasına işaret etmiştir (Dodurgalı, 1984: 14).

Ailenin dine etkisini inceleyen araştırmacılar, aile ile din arasında yakın bir ilişki olduğu hususunda birleşmişlerdir. Bu konuda yapılan araştırmalara göre çocuğun inanç ve ibadet konularındaki duruşunu belirleyen en baskın dış unsur aile kurumudur. Bu minvalde çocukta din eğitiminin gelişimi, kaçınılmaz olarak ailede yaşanan modeller üzerine inşa edilecektir (Hökelekli, 1993: 355). Ailenin model olmasından dolayı çocuğa sunulan din eğitiminin çocuğu derinden etkilemesi, ailenin aynı zamanda dinî değerler ve ilişkiler açısından bir model olmasından kaynaklanmaktadır (Öcal, 1991: 75-76). Yapılan araştırmalar, ilk çocukluk döneminde dini tutum ve davranışların oluşumunda ailenin ve aile içi ilişkilerin önemi noktasında ortak bir paydada birleşmektedir. İlk çocukluk döneminde, dini yaşayış taklit ve model alma yoluyla başlar, çocuğun çevresinin etkisi ve bireysel kabiliyetlerine göre de dinî kişiliği şekillenir (Hökelekli, 2016: 255).

Yaşamın ilerleyen dönemlerinde ortaya çıkan sorunların büyük bir kısmı çocukluk döneminde geçirilen yaşantıların bir sonucu olduğu (Adler, 1997: 13-16) bilinen bir husustur. Ayrıca kişiliğin oluşumunda ve gelişiminde çocukluk döneminin rolü büyüktür. Bu nedenle çocuğun yetişme tarzı ve bu dönemde yaşadıkları derinlemesine araştırılmalı ve sağlıklı bir din eğitiminin nasıl verilebileceği incelenmelidir. Ebeveynin çocuğa din eğitimi vermesinin zorluğu düşüncesinden hareketle, çocuğa din eğitimi verilirken dikkat edilmesi gereken hususlar üzerinde durulması önem arz etmektedir. İlk eğitimin verildiği yer olmasından dolayı aile, eğitimde yadsınamaz bir değere sahiptir. Öneme binaen bu çalışmada ilk çocukluk döneminde din eğitimi ve ailede dini eğitim konusu ele alınmıştır. Ebeveyn tutumlarının din eğitimine etkisine ve ailede din eğitiminde yer alması gereken bazı ilkelere değinilecektir.

Bu araştırmada, din eğitiminin çocuğa nasıl verileceği dūřuncesinden hareketle çocuğun dini eğitiminde ebeveynlerin tutumlarının ve dūřüncelerinin ilk çocukluk dōneminde ne tūr etkilere sahip olduğu hususu araştırmanın temel problemini oluşturmaktadır. Diyarbakır'da ailede verilen din eğitimi, bu eğitimin ilk çocukluk dōneminde çocuğun dini yaşamının şekillenmesinde etkisi gibi konularda katkıda bulunmak amaçlanmıştır. Ebeveynlerin çocukları iyi tanınması, gelişim ۆzelliklerini gōz ۆnünde bulundurarak davranışlarını ayarlaması ve çocuklar arası bireysel farklılıklara dikkat etmesi gibi sayılan ۆzelliklerle çocukla iletişim içinde olması ۆnem taşımaktadır (Çamdibi, 1994: 86). Bu minvalde ebeveyn ile ocuk arasında sağlıklı bir ilişkinin nasıl kurulması gerektiği konusunda araştırmaların yapılması gerekliliği de yapılan bu araştırmanın bilimsel alt yapısını açıklar mahiyettedir.

Araştırmanın Amacı

Bu araştırmanın temel amacı, ilk çocukluk dōneminde çocuğun din eğitimi ve din eğitiminin şekillenmesinde ebeveynin etkisini ortaya çıkarmak ve bundan hareketle çıkacak sorunların çözümüne rehberlik edebilmektir. İlk ocukluk dōnemindeki çocukların dinî gelişimini katkıda bulunmak isteyen ebeveynlerin bu doğrultuda neler yaptığını ortaya koymak, çocuklarını desteklemeye çalışırken kendilerini eksik buldukları ve zorlandıkları konuları ortaya koymaktır. Çalışma sonucunda elde edilen bulgulardan hareketle, ebeveynlerin çocuklarının dinî gelişimlerini desteklemelerine katkıda bulunacak ۆneriler geliştirmektir. Araştırma çerçevesinde gerçekleştirilecek ۆleęin sonucunda, ortaya çıkan veriler değerlendirilecek ve Diyarbakır'da ailede nasıl bir din eğitimi verildiği, bu eğitimin dinî hayatı nasıl etkilediği gibi soruların cevap aranmaya çalışılacaktır. Dolayısıyla, ilk çocukluk dōnemindeki çocukların dinî gelişimini katkıda bulunmaya yōnelik yapılan araştırmalar ۆnem kazanmaktadır. Yukarıda verilen açıklamalar doğrultusunda, bu araştırmada, ebeveynlerin ilk çocukluk dōnemi din eğitimine ilişkin tutumlarının çeşitli değişkenler açısından incelenmesi amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda aşağıdaki sorulara yanıt aranmıştır:

1. Diyarbakır ۆrnekleminde, ebeveynlerin ilk çocukluk dōnemi din eğitimine ilişkin tutumları hangi dōzeydedir?
2. Ebeveynlerin, ocukların din eğitimine etkisine ilişkin tutumları arasında;
  - 2.1.Cinsiyet,
  - 2.2.Yaş,
  - 2.3.Öğrenim durumu değişkenlerine gōre anlamlı bir farklılık var mıdır?

Ailede ocuğun Din Eğitimi ve ۆnemi

Aile, insan neslinin devamını sağlayan en ۆnemli kurumdur. ocuk, hayata ilk adımını aile içinde atmakta ve aile ortamında kendini gūvende hissetmektedir. Aile, toplumun en kūük parçası olup; çocuğun ilk nefes aldığı, ilk ۆzuntü ve sevinç duygularını yaşadığı yer aile ortamdır. Kiřide karakter oluşmasının en uzun devam ettiği dōnem aile içinde geçer (Dodurgalı, 1984: 16).

Aile, insan ilişkilerinin izlendiği bir sahneye benzer. ocuk, ailedeki bireylerin ilişkilerini tūr detaylarıyla izler ve taklit ederek yaşar. İnsanların birbirleriyle iletişimlerinde ortak paydalarda buluşma, sadakat, birlikte hareket etme gibi olumlu davranışları da çatışma ve anlaşmazlık gibi olumsuz davranışları da aile ortamında edinir. Ailenin ocuk eğitiminde birlikte hareket etmesi istenilen davranışların çocuklara kazandırılmasını kolaylaştırır. Çocukların iyi ve kōtū tabir edilen alışkanlıklar edinmesinde

ebeveyn en iyi modeldir. Çocuk kötü davranışların ebeveynler tarafından hoş karşılanmadığını görürse, kendisi de iyi davranışlar sergilemeye istekli olur. Aile çocuğa rehberlik yapar, doğruyu, yanlış ile iyiyi kötüyü söyleyerek davranışını yönlendirir, zor durumlarda çocuğun en yakın destekçisi olur. Aile bu disiplini sağlarken ihtiyaç duyulduğunda denetleyerek, çocuğun yapacaklarının sınırını belirleyerek ve gerektiğinde cezalandırarak, kuralları benimsemesini sağlar (Aydın, 1995: 45).

Aile, İslâm'ın öğretilip yaşatıldığı, sosyal yaşama uyum becerilerinin ve dini değerlerin kazanıldığı bir kurumdur. Aile, Allah sevgisi, Peygamber sevgisi, ibadet sevgisi, emanete sahip çıkma, kul hakkını önemseme gibi davranışların kazanıldığı merhametin, sabrın, ahlâk güzelliğinin öğrenildiği bir bütündür. Ebeveyn bu doğrultudan hareket etmeli çocukların din eğitiminde en önemli unsur olduğunun farkında olmalıdır. Çocuğun ailede din eğitimi, ebeveynin çocuğu dini değerler bakımından yönlendirmelerine dayanmaktadır.

İmam-ı Gazâlî ailenin çocuk eğitimindeki önemini şöyle vurgulamıştır: "...Çocuk anne ve babanın yanında ilâhî bir emanettir. Onun kalbi sâfi bir cevherdir. Kendisine iyilik telkin edilir ve iyi işler yaptırılırsa, çocuk iyi insan olarak yetişir; dünya ve ahirette saadete ulaşır. Onu böyle yetiştiren anne-baba, muallim ve mürebbi de sevapta ona ortak olur..." (Gazali, 1986: 1474).

"Mal ve çocuklar, dünya hayatının süsüdür." (Al-i İmran, s. 3/14) ayetiyle ana-babası için çok değerli olan bir çocuk için de, ana ve babası çok değerlidir. Yani, çocuk ile ebeveyn arasındaki sevgi karşılıklıdır. Aile, duygu yoğunluklu ilişki ve iletişimlerin olduğu bir ortamdır (Akdeniz, 1990: 66). Bu bakımdan, çocuk eğitiminde en etkili olan unsur aile olmaktadır. Çocukların büyütülmesi ve terbiye edilmesi, anne ve baba için hem sorumluluk hem de görevdir (Belgesay, 1981: 76). Çocuğun gerek ruhsal gerekse fiziksel gelişmesi için en iyi ortam aile ortamıdır. Çocuk, üst düzeyde maddi olanaklara sahip bile olsa, ihtiyaç duyduğu şefkat ve ilgiyi ancak aile ortamında bulabilir. Çocuk bakım kurumlarının ailenin yerini tutmadığı yapılan çalışmalarla tespit edilmiştir (Dodurgalı, 1984: 18). Bu nedenle İslam dini, aile ortamının insanın yetişmesinde çok önemli olduğunu ve çocukları yetiştirme konusunda ana ve babaya bazı sorumluluklar ve görevler yüklemiştir (Dodurgalı, 1984: 19).

Bu minvalde çocukların eğitiminde aile fertlerinin beraber davranmaları çok önemlidir. Davranış ortaklığı, eğitimde sonuca gitmenin ilk ve esas şartıdır (Dodurgalı, 2010: 175). "Uyumlu ilişkiler içinde, güvenli bir aile ortamında sevgi ve anlayışla büyüyen çocuk olgunlaşır, kişilik kazanır, kendi ayakları üzerinde durmayı öğrenir. Sevildikçe güven duygusu pekişir, desteklendikçe öz saygısı artar. Anlayış gördükçe hoşgörülü olmayı, sorumluluk aldıkça bağımsız davranmayı öğrenir." (Aydın, 2003: 140).

Hız. Peygamber'in uygulamalarına bakıldığında çocuğun konuşulması anlama ve anladığını anlatma kabiliyetine ulaşma seviyesinin din eğitiminin başlama aşaması olduğu söylenebilir. İlk çocukluk döneminde, ebeveyn tarafından verilmesi gereken din eğitiminin başlama yaşı konusunda belirlenmiş bir sınır olmasa da Hız. Peygamber'in uygulamaları ne zaman başlanacağı konusunda fikir verebilir. Çocuk üç yaşından itibaren dini inançlarla ilgilenmeye başlar, çevresinde güçlü olarak tanımladığı kişilerle bağlantılı olarak somutlaşan bir Allah tasavvuru ortaya koyar. Çocukta bu yaşta dini inanç gittikçe de canlılık kazanır (Işıkdöğün, 2001: 69). Bu dönemde çocuk somut kavramları daha kolay elde etmekte, beynin %90'ı oluşmakta, zekânın fonksiyonları %50'nin üzerinde gerçekleşmektedir (Dodurgalı, 2010: 218).

Vergote, dört yaşındaki bir çocukta dine karşı bir hazırlık ve doğuştan bir din yeteneği olduğunu dini dünyaya ilişkin ilginin altın yaşı olduğunu söyler (Vergote, 1978: 317). Üç, dört yaş çocuğu nereden geldiğiyle ilgili sorular sorar, bu sorular kendi varlığının farkında olmasından ve aile içindeki konumunun ne olduğundan ileri gelmektedir (Selçuk,

1990: 40). Bazı araştırmacılara göre ise, üç, beş yaşındaki çocuğun nereden geldiğini bilmek istemesi, gerçekten cinsel ilişkilere ilgisinden değildir. Daha çok ne olduğunu ve kim olduğunu arayıp bulmak ve çevresine karşı duygularını güçlendirmek içindir (Selçuk, 1990: 41). Başka bir araştırmacıya göre çocukta din duygusunun oluşması ve kendini hissettirmesi, bebeklik döneminden sonraki dönem olan ilk çocukluk dönemine denk gelmektedir. Çocuk psikolojisinin alanında yapılan çalışmalara göre üç ve beş yaşlarında çocukta dini uyanışın başladığı söylenebilir (Armaner, 1980: 83). Üç ve beş yaş aralığında çocuğun en fazla vakit geçirdiği sosyal grup ailesidir. Bu nedenle çocuğun dini gelişiminin hızını da ailenin belirlediği söylenebilir.

Çocuğun öğretileni alabilmesi için zihinsel, fiziksel ve ruhsal olarak verilen alabileceği gelişim düzeyine ulaşması gerekir. (Selçuk, 1990: 39). Öğrenme gerçekleşmiyorsa yeterli olgunluğa ulaşmamış demektir. Dinsel öğretilerin öğrenilebilmesi de belirli bir gelişim düzeyini gerektirir ve bir olgunluğa ulaşınca bunları anlamak çocuk için mümkün olabilir. Çocuğun algı ve kapasitesinin üzerinde yapılan yönlendirmeler çoğu zaman telafisi mümkün olmayan ruhsal bozukluklara neden olabilir. Gençlik ve yetişkinlik yıllarında ortaya çıkan çatışmaların ve davranış bozukluklarının, ilk çocukluk yıllarında geçirilen yaşantılarla yakından bağlantısı olduğunu gösteren bulgulara rastlanmıştır (Öztürk, 1981: 78). İlk çocukluk dönemi çocuğun dini gelişimi ve din ile ilgili uyarıcılarla buluşma şekli yaşamın ilerleyen yıllarında kalıcı izler bırakabilir. İlk çocukluk dönemi ebeveynlerin dine bakışı, yaşayış şekli, iletişim kanallarını kullanma becerileri, tutarlılıkları bireyin sağlıklı bir dini gelişim süreci geçirmesini sağlayabilir.

2.YÖNTEM

2.1. Araştırma Modeli

Bu araştırma, tarama türünde betimsel bir çalışmadır. Tarama modeliyle yapılan araştırmalar, objelerin, varlık ve olayların, grupların ve çeşitli alanların mevcut durumlarını, şartlarını ve özelliklerini gerçek görünüşüyle tasvir edip ortaya koymak amacıyla yapılır (Karasar, 1998: 23). Belli bir zaman aralığındaki olay ve olguların doğal koşullardaki gerçek durumunu belirlemek üzere, toplum evreninden seçilen bir örneklemden elde edilen verilere dayalı olarak alan araştırması yapılır (Arseven, 2001: 14). Bu tür modellerde ihtiyaç duyulan veriler, çalışma evrenindeki kişi ya da objelerden çeşitli araçlar kullanılarak toplanır. Soruna ilişkin mevcut duruma hiçbir şekilde bir müdahale edilmeden betimlenmeye çalışılır. Çalışmaya konu edilen araştırma tek faktörlü bir desen olarak belirlenmiştir (Balcı, 2005:240).

2.2. Araştırma Evreni ve Örneklemi

Araştırmanın evrenini Diyarbakır'daki aileler oluşturmaktadır. Araştırma alanı olarak seçilen Diyarbakır; sosyo-kültürel açıdan bölgenin prototipini veren bir yapıya sahiptir. Bir taraftan, aldığı yoğun göç, kırsal kültürün kent merkezine taşınmasını sağlarken, diğer taraftan da değişme ve modernleşme çabaları tüm hızı ile devam etmektedir. Bu anlamda Diyarbakır'ın yeni durumu, her alanda geleneksel olanla modern olanı birlikte müşahade etme imkânını sunmakta; "Diyarbakır'da din eğitimi" konusunu bu açıdan önemli kılmaktadır.

Örneklemini ise, Diyarbakır ili merkez ilçeler (Kayapınar, Sur, Yenişehir, Bağlar) ile nüfus yapısı dolayısıyla seçilen Bismil ilçesinde yer alan çocuk sahibi ebeveynler oluşturmaktadır. Random yöntemiyle her ilçeden 100 ebeveyn olacak şekilde toplam 500 ebeveyn örnekleme dâhil edilmiştir. Bu ilçelerin Diyarbakır'daki evreni temsil edebilecek niteliğe sahip olduğu düşünülmektedir.

2.3. Veri Toplama Aracı

Araştırmada veri toplama aracı olarak, Çın ve Işıkdogan (2019) tarafından geliştirilen “İlk Çocukluk Dönemi Din Eğitimi Ölçeği” kullanılmıştır. Ölçek; içerik (20 madde), uygulama becerileri (17 madde), ibadet yaklaşımı (20 madde) ve öğrenme becerileri (10 madde) olmak üzere toplam 4 boyut ve 67 maddeden oluşmaktadır. İlk çocukluk dönemi din eğitimi ve ebeveynin etkisini ölçmek için geliştirilen ölçme aracının her bir boyutundaki yeterliklere sahip olma düzeylerine ilişkin ortalama puanlar hesaplanıp, bu değerler “1’den başlayarak büyüktür küçüğe doğru” sıraya dizilmiştir. Her bir yeterliğe ait ortalama puanlar kullanılarak, ebeveynlerin o yeterliğe sahip olma düzeyi belirlenmeye çalışılmıştır. Çünkü tutum doğrudan ölçülemez, davranış yoluyla ölçülebilir. Bu şekilde yapılan ölçmelerde genellikle kullanılan davranış, sorular soruyu cevaplamak ya da fikrini beyan etme şeklinde beliren sözsözsel davranıştır (Kağıtçıbaşı, 1988:113).

Ebeveynlerin din eğitimi konusuna ilişkin yeterlik düzeylerine ait cevapların puanlarını hesaplamak amacıyla veri toplama aracında bulunan ifadeler, “Kesinlikle Katılıyorum” 5 puan , “Katılıyorum” 4 puan, “karasızım” 3 puan , “Katılmıyorum” 2 puan, “Kesinlikle Katılmıyorum” için 1 puan verilmiştir.

Ölçek güvenilirliğini yani iç tutarlılığını test etmek amacıyla, uygulanan güvenilirlik hesaplaması sonucunda güvenilirlik katsayısı olarak tüm ölçek için Alpha= .889 olarak bulunmuştur. Ölçeğin test puanları arasındaki iç tutarlılığının bir ölçüsü Cronbach alfa güvenilirlik katsayısıdır. Cronbach alfa güvenilirlik kat sayısının değerinin 0.70 ve üzeri değerinde olması test güvenilirliği için yeterli kabul edilmektedir (Büyüköztürk, 2012, s.171). Ölçeğin iç tutarlılığı için Cronbach-Alpha katsayıları alt boyutlara göre de hesaplanmış ve sonuçlar Tablo 2’de verilmiştir.

Tablo 1. İlk Çocukluk Dönemi Din Eğitimi Ölçeğinin Alt Boyutları ve Cronbach-alfa Katsayıları

<i>Boyutlar</i>	<i>Boyutla İlgili Maddeler</i>	<i>Cronbach-Alpha Katsayıları</i>
İçerik boyutu	1-2-3-4-5-6-7-8-9-10-11-12-13-14-15-16-17-18-19-20	.935
Uygulama Becerileri Boyutu	21-22-23-24-25-26-27-28-29-30-31-32-33-34-35-36-37	.943
İbadet Yaklaşımı Becerileri Boyutu	38-39-40-41-42-43-44-45-46-47-48-49-50-51-52-53-54-55-56-57	.935
Öğrenme Becerileri Boyutu	58-59-60-61-62-63-64-65-66-67	.887
Toplam	67 madde	.889

2.4. Araştırma Verilerinin Toplanması

Verileri toplamak için hazırlanan ölçek formlarının uygulanabilmesi için ilgili kurumlardan gerekli yasal izinler alınmış ve örneklem olarak seçilen Diyarbakır ili merkez ilçeler ile nüfus yapısı dolayısıyla seçilen Bismil ilçesinde ikamet eden çocuk sahibi olan 500 ebeveynine ulaştırılmış ve ölçek formunu doldurmaları sağlanmıştır. Öncelikle ebeveynlere araştırmanın amacı hakkında bilgi verilmiş ve ölçekler araştırma izin yazısı ile birlikte araştırmacı tarafından ebeveynlere dağıtılmıştır.

2.5. Verilerin Çözülmesi

Verilerin analizi SPSS istatistik paket programı kullanılarak yapılmıştır. Araştırmaya katılan ebeveynlerin demografik özellikleri ile boyutlar temelinde din eğitime ilişkin tutumlarının betimlenmesinde yüzde ve frekans istatistikleri kullanılmıştır. Araştırmanın alt amaçları doğrultusunda belirlenen bağımsız değişkenlere ilişkin elde edilen verilerin analiz edilmesinde kullanılacak istatistiksel yöntemleri belirlemek amacıyla normal dağılıma uygunluk analizinde Kolmogrov-Smirnov Z testine başvurulmuştur. Ayrıca verilerin homojenlik durumunu tespit etmek için Levene testi kullanılmıştır. Bu testler neticesinde; cinsiyet değişkeninde Independent-Samples t Test; yaş aralığı değişkenlerinde Kruskal Wallis-H Testi; öğrenim durumu değişkenlerinde ise Tek Faktörlü Varyans Analizi (One-Way ANOVA) kullanılmıştır. Bu testler sonucunda anlamlı farklılığın hangi denek grupları arasında gerçekleştiğini belirleyebilmek için Least Significant Difference (LSD) test ve Mann Whitney U Testi ile çoklu karşılaştırmalar yapılmıştır.

İlk çocukluk dönemi din eğitimi ölçeği maddelerine verilen yanıtlar aşağıdaki puan aralıkları dikkate alınarak değerlendirilmiştir.

Tablo 2. Likert Tipi Beşli Derecelendirme Ölçeği

Derece/Seçenek	Puan	Puan Sınırı
Kesinlikle Katılmıyorum	1	1.00-1.79
Katılmıyorum	2	1.80-2.59
Kararsızım	3	2.60-3.39
Katılıyorum	4	3.40-4.19
Kesinlikle katılıyorum	5	4.20-5.00

3. BULGULAR

Ebeveynlerin, ilk çocukluk döneminde çocuğun din eğitimi ve ailenin din eğitime etkisine yönelik tutumlarını belirlemek amacıyla, örneklem grubunun cinsiyet, yaş ve öğrenim düzeyleri değişkenlerine ilişkin elde edilen bulgular aşağıda yorumlanmıştır.

3.1. Ebeveynlerin Boyutlar Temelinde Genel Tutumlarına İlişkin Bulgular

Ebeveynlerin ilk çocukluk dönemi din eğitime yönelik tutumları incelendiğinde, ebeveynlerin kendilerini en çok “uygulama becerileri” ($\bar{x} = 4.27$) bakımından yeterli gördükleri, en az ise “ibadet becerileri” ($\bar{x} = 3.89$) bakımından yeterli gördükleri anlaşılmaktadır. Diğer beceriler bakımından ise azalan bir sırada sırasıyla; içerik becerileri ($\bar{x} = 4.19$) ve öğrenme becerileri ($\bar{x} = 4.16$) açısından kendilerini yeterli gördükleri bulgusuna ulaşılmıştır.

Tablo 3. Ebeveynlerin İlk Çocukluk Dönemi Din Eğitimine Yönelik Boyutlar Temelinde Katılım Düzeyleri

Boyut	N	$\bar{x}$	SS	SH	Katılma Düzeyi
İçerik becerileri	500	4.19	.03	.59	Katılıyorum
Uygulama becerileri	500	4.27	.03	.58	Kesinlikle katılıyorum
İbadet becerileri	500	3.89	.03	.69	Katılıyorum
Öğrenme becerileri	500	4.16	.03	.59	Katılıyorum
Beceri Toplam	500	4.15	.03	.53	Katılıyorum

Ebeveynlerin ilk çocukluk dönemi din eğitimine yönelik tutumları ortalamalar dikkate alınarak değerlendirildiğinde, uygulama becerileri boyutundaki tutumları “kesinlikle katılıyorum” düzeyinde iken, içerik becerileri, ibadet becerileri ve öğrenme becerileri boyutlarındaki tutumlarının ise “katılıyorum” düzeyinde olduğu görülmektedir. Ayrıca, ebeveynlerin becerilerin toplamına yönelik tutumlarının da katılıyorum ($\bar{x} = 4.15$) düzeyinde olduğu anlaşılmaktadır.

3.2. Cinsiyet Değişkenine Göre Bulgular

Ebeveynlerin ilk çocukluk dönemi din eğitimine yönelik tutumlarının cinsiyet değişkenine göre farklılık gösterip göstermediğini belirlemek için bağımsız örneklem t-testi uygulanmıştır (Tablo 4).

Tablo 4. Ebeveynlerin Dört Alt Boyut Becerileri Puanlarının Cinsiyet Göre T-Testi Sonuçları

Boyutlar	Gruplar	N	$\bar{X}$	Ss	Sd	t	P
Uygulama Becerileri	Erkek	209	4,29	,58	498	,52	,61
	Kadın	291	4,26	,57			
İbadet Yaklaşımı Becerileri	Erkek	209	3,96	,68	498	1,8	,07
	Kadın	291	3,84	,70			
İçerik Becerileri	Erkek	209	4,21	,62	498	,72	,47
	Kadın	291	4,18	,56			
Öğrenme Becerileri	Erkek	209	4,14	,64	498	-,58	,56
	Kadın	291	4,18	,56			

*p<.05, **p<.00

Ebeveynlerin, ilk çocukluk dönemi din eğitimine ilişkin tutumlarının cinsiyet değişkenine göre farklılık gösterip göstermediğini belirlemek için yapılan bağımsız örneklem t-sınamasına göre, uygulama becerileri [$t_{(498)}=0.52$, $p > .05$], ibadet yaklaşımı becerileri ile [$t_{(498)}= 1.8$, $p > .05$], içerik becerileri [$t_{(498)} = 0,72$, $p > .05$] ve öğrenme becerileri [$t_{(498)}=-0,58$, $p < .05$] boyutlarında ebeveynlerin ilk çocukluk dönemi din eğitimine ilişkin tutumları ile cinsiyet test puan ortalamaları arasında anlamlı bir farklılık görülmemiştir. Erkek ve kadın katılımcıların tutumları birbirine yakın olmakla birlikte, öğrenme becerileri boyutunda kadın katılımcıların tutumlarının daha yüksek olduğu, fakat diğer boyutlar olan uygulama becerileri, öğrenme becerileri ile ibadet yaklaşımı becerileri boyutunda ise erkek katılımcıların tutumlarının daha yüksek olduğu anlaşılmaktadır.

Ayrıca, her iki grubun da ebeveynlerin ilk çocukluk dönemi din eğitimine ilişkin puan ortalamaları dikkate alınarak bir değerlendirme yapıldığında; uygulama becerilerine yönelik tutumlarının “kesinlikle katılıyorum düzeyde”, içerik becerileri, ibadet yaklaşımı becerileri ve

öğrenme becerilerine yönelik tutumlarının “katılıyorum düzeyde”, olduğu anlaşılmaktadır. Bu bulgular cinsiyet faktörünün ebeveynlerin dört alt boyut becerileri yeterliklerinde anlamlı bir farklılık olmadığını göstermektedir. Ebeveynlerin cinsiyetinin etkili bir faktör olmadığı sonucuna ulaşılmıştır (Tablo 4).

3.3. Yaş Aralığı Değişkenine Göre Bulgular

Yaş aralığı değişkenine göre gruplandırılmış ebeveynlerin, ilk çocukluk dönemi din eğitimine ilişkin tutumlarına yönelik Kruskal Wallis-H testi sonuçları Tablo 5’te verilmiştir.

Tablo 5. Yaş Aralığı Değişkenine Göre Kruskal-Wallis H Testi Sonuçları

Boyutlar	Yaş Grubu	N	Sıra Ortalaması	χ^2	Sd	P	U
İçerik Becerileri Ortalama	A) 21-30	98	237,37	7,6	4	,11	-
	B) 31-40	271	265,88				
	C) 41-50	105	227,04				
	D) 51-60	19	247,58				
	E) 61 ve yukarısı	7	198,86				
	Total	500					
Uygulama Becerileri Ortalama	A) 21-30	98	231,96	10,4	4	,04*	B-A B-C
	B) 31-40	271	268,49				
	C) 41-50	105	220,81				
	D) 51-60	19	257,55				
	E) 61 ve yukarısı	7	239,71				
	Total	500					
İbadet Yaklaşımı Becerileri Ortalama	A) 21-30	98	234,95	3,2	4	,53	-
	B) 31-40	271	260,71				
	C) 41-50	105	238,84				
	D) 51-60	19	252,32				
	E) 61 ve yukarısı	7	242,93				
	Total	500					
Öğrenme Becerileri Ortalama	A) 21-30	98	230,06	6,4	4	,17	-
	B) 31-40	271	264,38				
	C) 41-50	105	232,25				
	D) 51-60	19	262,79				
	E) 61 ve yukarısı	7	239,64				
	Total	500					

*p<.05, **p<.00

Analiz sonuçları, araştırmaya katılan ebeveynlerin, ilk çocukluk dönemi din eğitiminin etkisine ilişkin tutumlarının sadece “uygulama becerileri” [$\chi^2_{(4)} = 10,4$ p< 0.05] boyutunda farklılaştığını göstermektedir. Mann-Whitney U testi ile yapılan çoklu karşılaştırmalar sonucunda bu farkın, 31-40 (B) yaş aralığındaki ebeveynler ile 21-30 (A) yaş aralığı ve 41-50 (C) yaş aralığındaki ebeveynler arasında olduğunu göstermiştir. Bu bulgu, uygulama becerileri boyutunda ebeveynlerin, ilk çocukluk dönemi din eğitimine ilişkin tutumlarında yaş aralığı değişkeninin etkili olduğunu göstermektedir. Grupların sıra ortalamaları dikkate alındığında, ebeveynlerin, ilk çocukluk dönemi din eğitimine etkisine yönelik tutumu en yüksek grubun 31-40 (B) yaş aralığındaki ebeveynler iken, en düşük tutuma sahip grubun ise 41-50 (C) yaş aralığındaki ebeveynler olduğu görülmektedir (Tablo 5).

Ancak analiz sonuçları ayrıca, ebeveynlerin, ilk çocukluk dönemi din eğitime etkisine tutumlarının içerik becerileri [$\chi^2_{(4)} = 7.6$, $p > 0.05$], ibadet yaklaşımı becerileri [$\chi^2_{(4)} = 3.2$, $p > 0.05$] ve öğrenme becerileri [$\chi^2_{(4)} = 6.4$, $p > 0.05$] boyutlarında yaş aralığı değişkenine göre anlamlı bir şekilde farklılaşmadığını göstermektedir. Ancak, söz konusu boyutlardaki katılımcı grupların sıra ortalamaları dikkate alınarak bir değerlendirme yapıldığında; ibadet yaklaşımı becerileri ve öğrenme becerileri boyutlarına 31-40 (B) yaş aralığındaki katılımcıların sıra ortalamalarının en yüksek, 21-30 (A) yaş aralığındaki katılımcıların sıra ortalamalarının ise en düşük olduğu görülmektedir. Buna karşılık içerik becerilerine yönelik tutumlara ilişkin en yüksek sıra ortalamasının 31-40 (B) yaş aralığındaki katılımcılar iken, sıra ortalaması en düşük grubun ise 61 ve yukarısı (E) yaş aralığındaki katılımcıların olduğu anlaşılmaktadır (Tablo 5).

3.4. Öğrenim Durumu Değişkenine Göre Bulgular

Araştırmaya katılan ebeveynlerin, ilk çocukluk dönemi din eğitime ilişkin tutumlarının öğrenim durumu değişkenine göre anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla ilişkisiz örneklem için tek yönlü varyans analizi (One-Way ANOVA) yapılmıştır.

Tablo 6. Dört Alt Boyut Beceri Puanlarının Öğrenim Durumu Değişkenine Göre ANOVA Test Analizi Sonuçları

ANOVA										
Boyutlar	Öğrenim Durumu	N	$\bar{X}$	Varyans Kaynağı	Kareler Toplamı	Sd	Kareler Ortalaması	F	p	Anlamlı fark (LSD)
İçerik Becerileri Ortalama	A) Lisans	167	4,20	Gruplar Arası	,425	4	,106	,309	,87	---
	B) Yüksekokul	40	4,11							
	C) Lise	100	4,18	Grup İçi	170,29	495	,344			
	D) İlköğretim	138	4,19							
	E) Okur-Yazar	55	4,24							
	Toplam	500	4,19		170,71	499				
Uygulama Becerileri Ortalama	A) Lisans	167	4,30	Gruplar Arası	,220	4	,055	,164	,96	---
	B) Yüksekokul	40	4,25							
	C) Lise	100	4,25	Grup İçi	165,47	495	,334			
	D) İlköğretim	138	4,30							
	E) Okur-Yazar	55	4,28							
	Toplam	500	4,27		165,70	499				
İbadet Yaklaşımı Becerileri Ortalama	A) Lisans	167	3,72	Gruplar Arası	8,274	4	2,069	4,44	,002	A-(C,D,E) C-A D-A E-A
	B) Yüksekokul	40	3,88							
	C) Lise	100	4,04	Grup İçi	230,623	495	,466			
	D) İlköğretim	138	3,96							
	E) Okur-Yazar	55	3,99							
	Toplam	500	3,89		238,897	499				

Tablo 6 (devam)

Boyutlar	Öğrenim Durumu	N	$\bar{X}$	Varyans Kaynağı	Kareler Toplamı	Sd	Kareler Ortalaması	F	P	Anlamlı fark (LSD)
Öğrenme Becerileri Ortalama	A) Lisans	167	4,13	Gruplar Arası	2,499	4	,625	1,80	,130	—
	B) Yüksekokul	40	4,11							
	C) Lise	100	4,19							
	D) İlköğretim	138	4,13							
	E) Okur-Yazar	55	4,35							
	Toplam	500	4,16							
				175,176	499					

Analiz sonuçları; ibadet yaklaşım becerileri [$F_{(4-495)} = 4,44$, $p < 0,05$] boyutunda ebeveynlerin tutumları arasında öğrenim durumu bakımından istatistiksel olarak anlamlı bir fark olduğunu göstermektedir. Başka bir deyişle ebeveynlerin, ilk çocukluk dönemi din eğitimiyle ilgili, ibadet yaklaşım becerilerine yönelik tutumları öğrenim durumuna bağlı olarak anlamlı bir şekilde farklılaşmaktadır. Birimler arası farkların hangi gruplar arasında olduğunu bulmak amacıyla yapılan LSD testi sonucunda anlamlı farkın öğrenme becerileri boyutunda, “lise”, “ilköğretim” ve “okur-yazar” gruplardaki katılımcılar ile “lisans” gruptaki katılımcılar arasında olduğu görülmüştür ($p = .02$). Buna göre, lise, ilköğretim ve okur-yazar olan katılımcıların lisans mezunu olan katılımcılara göre, ibadet yaklaşım becerileri boyutuna ilişkin tutumlarının daha yüksek olduğu görülmektedir. Buna karşılık, tüm katılımcı grupların ibadet yaklaşım becerilerine yönelik tutumlarının “katılıyorum düzeyinde” olduğu anlaşılmaktadır (Tablo 6).

Diğer boyutlar olan, içerik becerileri [$F_{(4-495)} = ,309$, $p > 0,05$] uygulama becerileri [$F_{(4-495)} = ,164$, $p > 0,05$] ve öğrenme becerileri [$F_{(4-495)} = 1,80$, $p > 0,05$] boyutlarında ebeveynlerin ilk çocukluk dönemi din eğitimi etkisine ilişkin tutumları arasında öğrenim durumları bakımından istatistiksel olarak anlamlı bir fark olmadığı görülmektedir. Ancak, test puan ortalamaları dikkate alınarak bir değerlendirme yapıldığında; ebeveynlerin öğrenim durumlarının içerik becerileri boyutunda okur-yazar ve lisans düzeyindeki katılımcı grubun tutumunun “kesinlikle katılıyorum”, diğer katılımcı grupların tutumlarının ise “katılıyorum düzeyinde” olduğu görülmektedir. Ebeveynlerin öğrenim durumlarının öğrenme becerileri boyutunda bakıldığında okur-yazar olan katılımcı grubun tutumunun “kesinlikle katılıyorum”, diğer katılımcı grupların tutumlarının ise “katılıyorum düzeyinde” görülmektedir. Ebeveynlerin öğrenim durumlarının uygulama becerileri boyutunda bakıldığında tüm öğrenim düzeylerinde “kesinlikle katılıyorum” olduğu anlaşılmaktadır.(Tablo 6).

4. SONUÇ

Aile ile din arasında yakınlık birçok araştırmacı tarafından belirtilmiştir. Din ile aile arasındaki mevcut uyum, dini tavırların oluşmasında aile etkisinin baskın olmasına sebep olmaktadır (Vergote, 1978:315-329). Bu bağlamda çocukta dini gelişimin seyri ebeveyn etkisiyle değişip gelişebilir. Selçuk’a göre “Çocuğun küçük yaşlardan itibaren aile içinde dindar veya dine karşı kayıtsız olmaya başlaması ve küçüklerin ilk din dersi öğretmenlerinin aile fertlerinin” olmasındandır (Selçuk, 2015:150).

İlk çocukluk döneminde çocuğun din eğitiminde büyük değişimler meydana getiren en önemli unsur ebeveynlerdir. Ebeveynlerin dört boyuta da yeterliklere sahip olma düzeyinin çocuğun din eğitimi etkisi olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ebeveynlerin de bu doğrultu da yeni gelişmeleri takip etmeleri ve ortaya çıkan değişimleri ve eksiklikleri fark edip; din

eğitimi sürecinde kullanmaları beklenilmektedir. Ebeveynlerin, ilk çocukluk döneminde çocuğun din eğitimi ve ailenin din eğitimine etkisine yönelik tutumlarını belirlemek amacıyla, örneklem grubunun cinsiyet, yaş ve öğrenim durumu değişkenlerine ilişkin elde edilen bulgular aşağıda yorumlanmış olup, çalışma kapsamında aşağıdaki sonuçlara varılmıştır:

Ebeveynlerin ilk çocukluk dönemi din eğitimine yönelik tutumları incelendiğinde, ebeveynlerin kendilerini en çok “uygulama becerileri” bakımından yeterli gördükleri, en az ise “ibadet becerileri” bakımından yeterli gördükleri anlaşılmaktadır. Diğer beceriler bakımından ise azalan bir sırada sırasıyla; içerik becerileri ve öğrenme becerileri açısından kendilerini yeterli gördükleri bulgusuna ulaşılmıştır.

İslam dininde, çocuklardan birinci dereceden ebeveyn yükümlü olduğu kabul edilir. Salih evlat yetiştiren ebeveynlerin, amel defterleri kapanmayan yani öldükten sonra bile sevabı yazılmaya devam eden kişiler olduğu ifade edilmektedir. Buna karşın çocuğun günahkâr biri olmasından sorumlu tutulan aile reislerinin, sorumluluklarını yerine getirmemesinden dolayı cezalandırılacağı belirtilir (Canan, 1996:133). Bu minvalde İslam dünyasında ailenin, her zaman ilk sırada önemini koruduğunu söyleyebiliriz. H.Lisager’ de dini inancın değişiminde birincil etken olarak ailevi eğitim, bundan sonra da ferdi cabaları ve eğitici kurumların geldiğini tespit etmiştir (Yavuz, 1987: 46).

Hökelekli, dindarlığın bireyin kişilik ve karakterine göre bireysel farklılık gösterdiğini belirtir. Dindarlık kişi ve toplum yaşamında belirli sınırdan kalmayarak yaşamın tüm alanlarında etkisini hissettirir (Hökelekli, 2010: 16). Denli’nin yaptığı araştırmanın bulgularına göre deneklerin %69,7’si Diyarbakır halkının dindar olduğunu düşünmektedir. %20,2’sinin konu ile ilgili bir fikirleri yokken, %9,6’sı aksini düşünmektedir (Denli, 2013: 37). Çalışmada elde edilen sonuçla paralellik göstermemektedir.

Bilgili’nin Adana ilinde 7 ilköğretim okulunda 4. ve 5. sınıf 223 öğrenciyle mülakat çalışması yapmış “Aileniz sizi dini konularda bilgilendiriyor mu?” sorusuna öğrencilerin %3,6’sı hayır, %96,4’ü evet cevabını vermiştir. Bu sonuç ebeveynlerde dine karşı önemli bir ilginin ve din eğitimi konusunda duyarlılık olduğu göze çarpmaktadır. Ailelerin din eğitimi konusunda % 94,1 sevdirek verdiklerini dile getirmişlerdir (Bilgili, 2005:235). Ailelerin çoğunlukla din eğitimini verme konusunda hoşgörülü hareket ettiklerini söyleyebiliriz. Bu araştırma sonuçları çocuğun din eğitiminde en etkili unsurun aile olduğunu ortaya koymaktadır.

Günay’ın (Günay, 1981: 197) da belirttiği gibi, dini inanç ve tutumların gelişmesi, din eğitimi yoluyla kazanılır. Kişiliğin zihinsel ve fiziksel yönlerinde olduğu gibi, dini ve ahlaki gelişimin yoğunluğu ilk ve son çocukluk döneminde ağırlık kazanır. Çocuğun gelişiminde fiziksel ve zihinsel gelişim önemli olduğu gibi, dini tutum ve davranışların kazandırılması da önemlidir. Ebeveyn ilk çocukluk dönemi sadece diğer gelişim alanlarına yoğunlaşıp, dini boyutunu yadsımamalıdır.

Cinsiyet faktörünün ebeveynlerin “uygulama becerileri boyutu”, “ibadet becerileri boyutu”, “öğrenme becerileri boyutu” yeterliklere ve “içerik becerileri boyutu” yeterliklerinde farklı etkilere sahip olmadığını göstermektedir. Ebeveynlerin cinsiyetinin bu dört boyutta etkili bir faktör olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca çalışmada erkek ebeveynlerin “öğrenme becerileri boyutu” yeterliklere, bayan ebeveynlerden daha az düzeyde sahip olduklarını göstermektedir. Ebeveynlerin cinsiyetinin “öğrenme becerileri boyutunda” etkili bir faktör olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Alan yazında cinsiyet değişkenini konu edinen araştırmalarda da bu sonucu destekler bulguların elde edildiği görülmektedir. Özbaydar, inanç bakımından cinsiyet değişkeninin göre anlamlı bir farkın olmadığını

belirtmektedir (Özbaydar, 1970: 62). Köktaş'ın 1993 yılında İzmir ilinde alt, orta ve üst sosyo- ekonomik düzeyinde 20 yaş ve üzeri 680 kişi üzerinde yaptığı araştırmada dindarlık bakımından, cinsiyet değişkenine göre belirgin bir farklılık görülemedi. Ay tarafından yapılan araştırmada öğrencilerin de %43.96'sı öğretmenlerin %56.1'i, "özellikle anne babalar dinin prensiplerini bizzat yaşayan kişi olmalı ve çocuk için ilk örneği teşkil etmelidir." Anne baba çocuğa örnek olmalı, ibadetlere katılımı sağlanmalı ve önemli gün ve gecelerde cami programlarına götürmelidir. Çocuk anne ve babasının nasihatlerinden çok anne babasının yaşantısına, hareketlerine önem verir, onu taklit eder (Ay, 1994: 174). Ebeveyn çocuk için önemli ve örnek alacağı çok iyi bir modeldir. Bu araştırma sonuçları, bu çalışmada elde edilen cinsiyet değişkeniyle ilgili bulgularla büyük ölçüde benzerlik göstermektedir.

Yaş değişkenine ilişkin elde edilen sonuçlara bakıldığında "uygulama becerileri boyutunda" anlamlı bir farklılık olduğu görülmektedir. Fakat ibadet yaklaşımı, içerik becerileri boyutu ve öğrenme becerileri boyutlarının yaş değişkenine göre istatistiksel olarak anlamlı bir düzeyde farklılaşmadığı görülmektedir. Anlamlı farklılaşmanın olduğu uygulama becerileri boyutunda yaş gruplarının sıra ortalamaları dikkate alındığında, 31-40 yaş aralığı grup en yüksek puanı, 41-50 yaş aralığının ise en düşük puan aldıkları görülmektedir. Sonuç olarak yaş gruplarının yükselmesi uygulama becerileri boyutunda duyarlılığı olumsuz yönde etkilediği şeklinde yorumlanabilir. Alan yazında yaş değişkenini konu edinen araştırmalarda da bu sonucu desteklemeyen bulguların elde edildiği görülmektedir. Kişilerin yaşı yükseldikçe, dini hayatta genel bir yükseliş olduğu gözlenmiştir (Köktaş,1993:211-215). Acar ve arkadaşları tarafından 1996 yılında 16 yaş ve üzeri 873 kişi üzerinde yaptıkları araştırmada; yaş yükseldikçe, dindarlık düzeyinde bir artış gözlenmiştir (Acar, Yıldırım ve Ergene, 1996: 45-56). Diyanet İşleri Başkanlığının "Türkiye'de Dini Hayat Araştırması" çalışmasında, vakit namazlarını kılma sıklığını yaş grubuna göre incelendiğinde yaş arttıkça vakit namazlarını kılanların da arttığı görüldü. Taplamacioğlu tarafından 1962 yılında dini konuda yapılan ilk araştırma olarak sayılan "yaşlara göre dini yaşayış" araştırması Türkiye geneli farklı bölgelerden deneklere anket uygulanmış, Bu araştırmada 16-30 yaş, 30-50 yaş, 50 ve üstü yaş gruplarına göre dini yaşayışlar incelenmiş; yaş düzeyi yükseldikçe dini yaşayışta ilginin arttığı gözlenmiştir (Taplamacioğlu, 1962: 142). Diyarbakır örneklemindeki araştırma sonuçlarımızla paralellik göstermemektedir. Sonuç olarak yaş gruplarının yükselmesi uygulama becerileri boyutunda duyarlılığını olumsuz yönde etkilediği şeklinde yorumlanabilir.

Öğrenim durumu değişkenine ilişkin elde edilen sonuçlara bakıldığında "içerik becerileri boyutunda" ve "uygulama becerileri boyutunda" anlamlı bir fark bulunmamaktadır. Bu bulgu mezun olma düzeyinin, ebeveynin "içerik becerileri boyutu" ile "uygulama becerileri boyutu" yeterliklerinde farklı etkilere sahip olmadığını göstermektedir. Lisans düzeyinde olan ebeveynlerin "ibadet becerileri boyutu" yeterliliklere sahip olma düzeylerinin lise düzeyinde mezun olan ebeveynlerden, okur-yazar düzeyinde olan ebeveynlerden ve ilköğretim düzeyinde olan ebeveynlerden daha düşük olduğu görülmektedir. Ebeveynlerin gruplandırıldıkları öğrenim düzeyine göre ibadet becerileri boyutunda anlamlı bir fark bulunmuştur. Bu bulgu mezun olma düzeyinin ebeveynin "ibadet becerileri boyutu" yeterliklerinde farklı etkilere sahip olduğunu göstermektedir. Eğitim düzeyi yükseldikçe ibadet becerileri boyutundaki yeterliklerde azalma gözlenmiştir. Okur-yazar düzeyinde olan ebeveynlerin "öğrenme becerileri boyutu" yeterliliklere sahip olma düzeylerinin lisans, İlköğretim ve Yüksekokul düzeyinde olan ebeveynlerden daha yüksek olduğu görülmektedir. Ebeveynlerin gruplandırıldıkları öğrenim düzeyine göre öğrenme becerileri boyutunda anlamlı bir fark bulunmuştur. Bu bulgu mezun olma düzeyinin, ebeveynin "öğrenme becerileri boyutu" yeterliklerinde farklı etkilere sahip olduğunu

göstermektedir. Bu araştırma da ebeveynlerin öğrenim düzeylerine göre “ibadet becerileri boyutu” yeterliliklerine bakıldığında en düşük ortalama lisans düzeyinde olan ebeveynlerde gözlenmiştir. Bu bulgu lisans düzeyindeki ebeveynlerin namaz kılma, çocuğunu Kur’an kurslarına gönderme, çocuklarını dini konularda bilgilendirme ve dini yerleri ziyaret etme gibi konularda en düşük tutum düzeyine sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Alan yazında öğrenim durumu değişkenini konu edinen araştırmalarda bu sonucu destekler bulguların elde edildiği görülmektedir. Bayyigit, anne ve babanın öğrenim durumunu göre, üniversite öğrencilerinin Allah inancında; okur-yazar olmayan ebeveynlerin çocuklarının irrasyonel ve inançsızlıkta daha fazla olduğunu, anne-babası orta ve yükseköğrenimli olan öğrencilerin ise daha çok kararsız bir inanç içinde olduğunu belirtmiştir. Aynı zamanda, annesi hiç okula gitmemiş ve ilkokul mezunu olan öğrencilerin beş vakit namaz kılma oranı, daha üst öğrenimli olan annelerin çocuklarına göre daha yüksek olduğu belirtilmiştir. Ayrıca babanın öğrenim durumuna göre, üniversite öğrencilerinden babalarının öğrenim düzeyi düşük olanların beş vakit namaz kılma ve oruç tutma oranlarının, babalarının öğrenim düzeyi yüksek olanlara göre daha fazla olduğunu ifade etmektedir (Bayyigit, 1989: 26). Aydın’ın yaptığı araştırmada annenin öğrenim düzeyi ile kişilerin dini inkâr düzeyinin paralellik gösterdiği gözlemiştir (Aydın, 1995: 45). Kişilerin, sosyo-ekonomik düzeyi ve eğitim düzeyi yükseldikçe dindarlıkta bir azalma olduğu gözlenmiştir (Köktaş,1993:211-215). Yani öğrenim düzeyi yükseldikçe dini inkâr düzeyi de yükselmiştir. Diyanet işleri başkanlığının, “Türkiye’de Dini Hayat Araştırması” çalışmasına göre eğitim seviyesi yükseldikçe vakit namazlarını her zaman kılanların oranının genel olarak azaldığı görülürken, okur-yazar olmayan kişilerden vakit namazını her zaman kılanların oranı yüzde 69,3 iken bu oran lisans ve üstü mezunlarda ise yüzde 27,4’e geriledi. Kaya’nın 1995-1996 eğitimi öğretim yılında Samsun On Dokuz Mayıs üniversitesinde kayıtlı olan ve tesadüfi olarak seçilen 566 öğrenci üzerinde yapılmıştır. Kaya’nın yaptığı alan araştırmasında annenin öğrenim durumuna göre dini tutumlar ile babanın öğrenim durumuna göre dini tutumları incelenmiş; annenin öğrenim düzeyi yükseldikçe öğrencilerin dini tutumlarında düşüş gözlenmiştir. Varyansın analiz sonuçları, “annenin öğrenim düzeyi düştükçe, öğrencilerin dini tutum düzeyi yükselmektedir.” şeklinde ileri sürülen hipotezi desteklemektedir. Ayrıca annenin öğrenim düzeyi ile namaz kılma, oruç tutma arasında bir ilişki vardır. Annenin öğrenim düzeyi artıka namaz kılma, oruç tutma sıklığı azalmaktadır. Ayrıca babası yüksekokul mezunu olan öğrencilerin dini tutum düzeyinin, babası ilkokul mezunu olanlara göre düşük bulunmuştur. Araştırma sonucunda Anne ve babası yükseköğrenimli olanların çocuklarının din eğitimine gerekli önemi göstermediği sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca evde anne ve babanın namaz kılması, oruç tutması durumu ile öğrencilerin dini tutumları arasında pozitif bir ilişki görülmüştür. Anne ve babanın ibadet yapmaması ise olumsuz yönde etkilemektedir. Evde Kur’an ve mevlit okutulması gibi dini törenler çocukların dini duygu ve tutumlarını uyandırmaktadır (Kaya, 1998: 124-125). Zengin yaptığı araştırmasında ilkokulu gitmemiş ebeveynlerin çocuklarının DKAB dersine ilişkin tutumları en yüksek çıkarken, üniversite mezun anneleri olan çocukların en düşük tutumu sahip oldukları görülmektedir. İlkokula gitmemiş, ilkokul, ortaokul ve lise mezunu ebeveynlerin çocuklarının üniversite mezunu ebeveynlerin çocuklarıyla karşılaştırıldığında derse karşı tutumlarında anlamlı düzeyde farklılıklar tespit edilmiştir. Bu durum eğitim düzeyi yükseldikçe din eğitimine yönelik tutumlarda azalma olduğunu göstermektedir (Zengin, 2013: 271-301). Taplamacıoğlu’nun “yaşlara göre dini yaşayış” üzerine yapılan araştırmasında, öğrenim düzeyleri yükseldikçe dini yaşayışın yoğunluğunda azalma görülmüştür (Taplamacıoğlu, 1962: 149). Özbaydar, yüksek sosyo-kültürel gruptakilerin, aşağı Sosyo-kültürel gruptakilere göre daha fazla rasyonel bir inanca sahip olduğunu ifade etmektedir. Aşağı sosyo kültürel gruptaki deneklerin genellikle daha irrasyonel bir inanca sahip olmalarını, onların öğrenim düzeyinin düşük olmasıyla açıklamaktadır (Özbaydar,

1970: 59). Acar ve arkadaşları tarafından 1996 yılında 16 yaş ve üzeri 873 kişi üzerinde yaptıkları araştırmada; sosyo-ekonomik ve öğrenim düzeyi yükseldikçe dindarlık düzeyinde bir düşüş gözlenmiştir (Acar, Yıldırım ve Ergene, 1996: 45-56). Bu araştırma da ebeveynlerin öğrenim düzeyine göre ibadet yaklaşımı boyutundaki dini tutumları konusundaki elde edilen bulgular, yapılmış olan diğer araştırma sonuçlarıyla tutarlılık görülmektedir.

Bilecik (Bilecik, 2017: 15) çalışmasında 13 kadın 12 erkek olmak üzere 25 kişi ile mülakat yapılmıştır. Çalışmada elde edilen bulgularda farklı yaş, cinsiyet ve eğitim durumlarındaki bireylerin ifadelerinde bu varsayımı destekleyebilecek belirgin bir farklılaşma görülmemiştir. Bu yüzden, bu değişkenlerin anne baba tutumunun bireylerin din ile ilişkisi üzerinde etkili olacağı varsayımının doğrulandığını söylemek mümkün görünmemektedir. Bu araştırma sonucu cinsiyet değişkeni açısından yapılan çalışmayı desteklemekte; fakat yaş ve öğrenim durumu değişkeni açısından yapılan çalışmayla benzerlik göstermemektedir.

Çocuğun dine karşı tutumunda ebeveyn faktörü son derece önemlidir. Araştırma sonuçlarına göre dindar ve dini yaşayan ebeveynlerin çocuklarının din eğitimine karşı tutumu yüksektir. İlk çocukluk dönemi çocuklarında dindarlık ile algılanan anne-baba tutumları arasında anlamlı ilişkiler vardır. Bu nedenle ebeveynlerin çocuklara karşı tutumu da son derece önemlidir. Elde edilen sonuçlar, çocukluk yıllarının büyük bölümünün aile ortamında anne ile baba arasında geçmektedir. Bu durum ebeveynin bu dönemde çocuk üzerinde daha etkili, olduğu düşüncesini destekler niteliktedir. Din ebeveyn tarafından yaşandıkça çocuğun hayatında bir karşılık bulacaktır. Çocuk için ebeveyn en iyi rol modelidir. Çocuk bu dönemde ebeveyn davranışlarını, taklitle yoluyla yaşantısı haline getirmenin ilk adımlarını atar. Ebeveynin, ilk çocuklukta çocuğa kazandırdığı dini tutum ve davranışlar, çocuğun gençlik ve yetişkinlikte kazanacağı dinin de temeli sayılır.

5. ÖNERİLER

Araştırma bulguları ışığında şu öneriler ileri sürülebilir:

1. Ebeveynlerin ilk çocukluk dönemi din eğitimine yönelik tüm boyutlarda tutumları incelendiğinde, ebeveynlerin kendilerini en çok uygulama becerileri bakımından yeterli gördükleri, en az ise ibadet becerileri bakımından yeterli gördüklerini belirtmişlerdir. Bu elde edilen bulguyla ebeveynlerin çocuklarını dini bilgiyle donatmaya sıcak baktığı fakat ebeveynin bunu kendi yaşantısında sergilemekte zayıf kaldığı sonucuna ulaşılmıştır. Çocuğun din eğitiminde ebeveynin sergilediği davranışlar sözlerden daha etkilidir. Çünkü ilk çocuklukta davranışlar büyük oranda taklit ve özdeşim yoluyla gerçekleşir. Çocuk tarafından taklit edilen davranışın ödüllendirilmesi, bu davranışın pekişmesini sağlayarak davranışın kazanılmasını sağlayabilir. Bundan dolayı ebeveyn çocuk için iyi bir rol model olabilir. Bunu namaz, oruç, zekât gibi ibadetler ile davranışa yansıtarak, önemli gün ve gecelerde çocuğuyla beraber cami programlarına katılarak çocukta dini duygu ve düşüncenin kazanılması sağlanabilir.

2.Ebeveynler yaş değişkeni açısından dört boyutta incelendiğinde, uygulama becerileri boyutunda anlamlı bir farklılık olduğu görülmektedir. Yaş gruplarının yükselmesi uygulama becerileri boyutunda duyarlılığı olumsuz yönde etkilemiştir. Yaşın yükselmesine paralel olarak dini bilgilerin aktarılması kavratılması noktasında ebeveynde oluşan isteksizlik ve duyarsızlık çocuğun dini gelişimini olumsuz yönde etkileyecektir. Bu yaş aralığındaki ebeveynlerle din eğitimi farkındalık seminerleri düzenlenebilir. Ebeveynlerin çocuğun din eğitimine karşı tutumunda yaşa değişkenine göre uygulama becerileri boyutundaki farklılaşma olmasının muhtemel sebepleri araştırılabilir.

3. Öğrenim durumu yükseldikçe ibadet becerileri boyutundaki yeterliklerde azalma gözlenmiştir. Bu durum; ebeveyn de beş vakit namazı kılmada, çocuklarının namaz kılmasını istemede, dinî yerleri ziyarete etmede, kuran kurslarına göndermede, camilerde yapılan programlara katılmada, Allah, peygamber, kitaplar, cennet, cehennem, melekler hakkında bilgiler vermede ve dini konulardaki sorularını anlayışla karşılama öğrenim durumu yükseldikçe bu bilgilerin sunulmasında azalma görülmüştür. Öğrenim durumu yüksek olan ebeveynlerin ilk çocukluk dönemi din eğitiminin önemsemeyip göz ardı etmemesi çocuğun hem dini hem de diğer gelişim alanları için yerinde olacaktır. Bu bağlamda ebeveyn çocuğun merak duygusunu imkânlar ölçüsünde gidermeli ve gelişim düzeyine uygun cevaplar verebilir. Ev ortamında çocuklara hitap edecek ve etkileyecek düzenlemeler (namaz odası, tesbih, takke vb. gibi) yapabilir. Ayrıca ebeveyn ilk çocukluk dönemi gelişim ve din eğitimi konulu yayınlanmış kitapları okuyabilir ve gerekirse bu konuda işin uzmanından danışmanlık alabilir.

4. Cinsiyet değişkenine göre erkek ebeveynlerin öğrenme becerileri boyutundaki yeterliklere, bayan ebeveynlerden daha az düzeyde sahip oldukları görülmektedir. İlk çocukluk dönemi çocuklarında var olan dindarlık ile algılanan anne dindarlığı arasındaki ilişki, algılanan baba dindarlığı ile ilişkiden daha güçlü olduğu görülmüştür. Bu nokta da anneler çocuğa verilecek din eğitiminde, onların duygularına hitap etmeli ve sevgi dilini kullanmalıdır. Çocuk, ibadet ve dini değerleri severek, isteyerek yapmalı; hiçbir şekilde yapmaya zorlanmamalıdır. Ayrıca baba ebeveynlerin anne ebeveyn ile işbirliği içinde olması ve çocuk yetiştirme sorumluluğunda daha duyarlı davranması önemlidir.

5. Ebeveynlerin dindarlığa ilişkin tutumları yükseldikçe, ilk çocukluk dönemi çocuklarında dini tutum ve davranışlarında yükselme meydana gelmektedir. Bu doğrultuda çocuk eğitiminde, çocuğun gelişim dönemlerinin ve gelişim özelliklerinin bilinmesi önemlidir. Ebeveyn çocuğun algı düzeyi ve hazırbulunuşluk düzeyini dikkate alarak, din ile ilgili konular anlatmalıdır. Çocukları, Allah'la korkutarak baskı altına alma ve disipline etme yönteminin kullanılması, sağlıklı dini ve ahlaki gelişime engelleyeceği ve tersi yönde bir gelişim süreci başlatacağı bilinmelidir.

6. Ebeveynler çocuğun Allah'ı insan biçiminde tasavvur etmelerini normal karşılamalı, bu konuda tepkide bulunmamalıdır. Çünkü çocuklarda antropomorfik Allah anlayışı hâkimdir.

Ayrıca ebeveyn için ilk çocukluk dönemi din eğitiminde Kur'an-ı Kerimde geçen ayetler ve Hz. Peygamberin çocuğun din eğitiminde izlediği metotları rehber edinmelidir. Kur'an-ı Kerim de çocuk yetiştirme konusunda geçen ayetler ve Hz. peygamberin çocuk yetiştirme konusundaki metotları ebeveynlerin çocuk yetiştirmede izleyecekleri yol konusunda aydınlatmaktadır. Bu uygulamalar çocuğa etkili bir din eğitimi verme fırsatı sağladığı gibi onları hayata hazırlama konusunda da ayrı önem taşıdığı bilinmelidir.

KAYNAKÇA

- Adler, A. (1997). *İnsanı Tanıma Sanatı*. (Çeviren: Şelale Başar,) İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Acar, N., Yıldırım, İ., ve Ergene, T. (1996). Bireylerin Dindarlık Düzeylerinin Bazı Değişkenler Açısından İncelemesi. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 12, 45-46.
- Akdeniz, S.(1990). *Eğitim Sosyolojisi*, İstanbul: M.Ü. İ.F. Vakfı Yayınları.
- Aktürk, Z. ve Acemoğlu, H.(2011) *Sağlık Çalışanları için Araştırma ve Pratik İstatistik*, İstanbul: Anadolu Ofset.

- Arseven, A. D.(2001), *Alan Araştırma Yöntemi*, Ankara: Gündüz Eğitim Yayıncılık.
- Armaner, N.(1980), *Din Psikolojisine Giriş – I*, Ankara: Ayyıldız Matbaası.
- Aydın, M. Z.(2003), *Ailede Ahlak Eğitimi*, Sivas, *C.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, VII/2
- Aydın, M. Z.(2013), *Ailede Din Eğitimi*, Din Eğitimi El Kitabı, Ankara, Grafiker Yayınları.
- Aydın A. R.(1995), *Dini İnkârın Psiko-Sosyal Nedenleri*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. On dokuz Mayıs Üniversitesi S.B.E., Samsun.
- Balcı, A.(2005). *Sosyal Bilimlerde Araştırma*, Ankara: PegemA Yayınları.
- Bayyığıt M.(1989). *Üniversite Gençliğinin Dini İnanç, Tutum ve Davranışlar Üzerine Bir Araştırma*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Uludağ Üniversitesi S.B.E., Bursa.
- Bilecik, S. (2017). Anne Baba Tutumlarının Bireylerin Din Algısına Etkisi. *Değerler Eğitimi Dergisi*. Cilt 15, (3).
- Bilgili F. M.(2005). *Çocuğun Din Eğitimi ve Karşılaşılan Güçlükler*, İstanbul: Umud Yayınları.
- Bilgin, B.(1987). *İslam ve Çocuk*, Ankara: D.İ.B. Yayınları.
- Büyüköztürk, Ş.(2002). *Sosyal Bilimler İçin Veri Analizi El Kitabı*, Ankara: Pegem A Yayıncılık.
- Canan, İ.(1996) *Kur'an'da Çocuk Eğitimi*, İstanbul: Yeni Asya Yayınları.
- Çamdibi, H. M.(1994). *Din Eğitiminin Temel Meseleleri*, İstanbul: M.Ü. İ.F.V. Yayınları.
- Çelik, A.(2001). *Din Eğitimimize Tarihsel Yaklaşım*, Erzurum: Kültür Eğitim Vakfı Yayınları.
- Denli, K.(2013). *Halkın Gözünde Diyarbakır Kent İmajı ve Marka Şehir Olarak Diyarbakır: Diyarbakır Örneği*. Yüksek Lisans Tezi. İnönü Üniversitesi, S.B.E., Malatya.
- Dodurgalı, A.(1984). *Kuran'ı Kerime Göre Çocuk Eğitimi*. Yüksek Lisans Tezi. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Dodurgalı, A.(2010). *Ailede Din Eğitimi*, “Ailede Çocuğun Din Eğitimi,” İstanbul: Timaş Yayınları,
- Ebu Davut, S.(1969). *Sünen-i Ebi Davud*, C.5, Suriye: Daru'l Hadis
- Gazali, (1998). *El Munkızı Mine'd – Dalâl* (dalâletten hidayete). (Çeviren: Yahya Pakiş), İstanbul: Umran Yayınları.
- Günay, Ü. (1981). “Türkiye’de Dini Sosyalleşme” *Türkiye I. Din Eğitimi Semineri*, Ankara: İlahiyat Vakfı Yayınları
- Hökekleli, H.(2009). *Çocuk, Genç, Aile Psikolojisi ve Din*. İstanbul: Dem Yayınları.
- Hökekleli, H.(2016). *Din Psikolojisi*. Ankara: T.D.V. Yayınları,
- Peker, H.(1998). *Din ve Ahlak Eğitimi Psikolojik ve Metodik Esaslar*. Samsun: Sönmez Matbaası.
- Salzmann, C. G.(2003). *Çocuklarınızı Yanlış Eğitiyorsunuz*. İstanbul: Hayat Yayıncılık.
- Selçuk, M.(1990). *Çocuğun Eğitiminde Dini Motifler*. Ankara: T.D.V. Yayınları.
- Öcal M.(1991). *Din Eğitimi ve Öğretiminde Metodlar*. Ankara, TDV Yay.

- Özbaydar, B.(1970). *Din ve Tanrı İnancının Gelişmesi Üzerine Bir Araştırma*. İstanbul: Baha Matbaası,
- Özdamar, K.(2004). *Paket programlar ile İstatistiksel Veri Analizi 1*. Eskişehir: Kaan Kitabevi.
- Öztürk, M.(1981). *Din Eğitimi ve Çocuk Ruh Sağlığı. Türkiye I. Din Eğitimi Semineri*, Ankara
- Taplamacıoğlu, M.(1962). *Yaşlar Göre Dini Yaşayışın Şiddet ve Kesafeti Üzerine Bir Anket Denemesi. Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi c. 10*, Ankara.
- Tavşancıl, E.(2002). *Tutumların Ölçülmesi ve Spss ile Veri Analizi*, Ankara: Nobel Yayınları
- Kağıtçıbaşı, Ç.(1988). *İnsan ve İnsanlar Sosyal Psikolojiye Giriş*. İstanbul: Evrim Basım Yayım Dağıtım.
- Karasar, N.(1998). *Bilimsel Araştırma Yöntemi*. Ankara: Nobel Yayınevi
- Kaya, M.(2001). *İlköğretim ve ortaöğretim öğrencilerinin DKAB Dersine karşı tutumları, On Dokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. Samsun.
- Kaya, M.(1998). *Din Eğitiminde İletişim ve Dini Tutum*, Samsun: Etüt Yayınları.
- Kur'an-ı Kerim, *Al-i İmran*. s., 3/14
- Köktaş. M. E.(1993). *Türkiye'de Dini Hayat*. İstanbul: İşaret Yayınları.
- Köylü, M.(2010). *Gelişimsel Basamaklara Göre Din Eğitimi*, Ankara: Nobel Yayın Dağıtım
- Işıkdöğün, D.(2001). *Din Öğretiminde Bireysel Farklılıklar*. Yüksek Lisans Tezi. Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Şanlıurfa.
- İpek, Y.(2016). *Fen Lisesi Öğrencilerinin DKAB Dersine İlişkin Tutumları ve Değer Algıları (Diyarbakır Örneği)*. Yüksek Lisans Tezi. Dicle Üniversitesi SBE., Diyarbakır.
- Mehmedoğlu, Y.(2009). *Okul Öncesi Çocuklarda Dini Duygu ve Düşüncenin Gelişimi*. Ankara: TDV. Yayınları.
- Mcintosh, D. N., & SPILKA, B.(1995). "Religion and the Family" *Handbook Of Family Religious Education*, AL: Religious Education Press, Birmingham
- Morgan, Clifford T.,(2015). *Psikolojiye Giriş*, (Çeviren: Sirel Karakaş ve Rükzan Eski) Konya: Kitabevi Yayınları,
- Yavuz, K.(1983). *Çocukta Dini Duygu ve Düşüncenin Gelişmesi*. Ankara: DİB. Yay.
- Yavuz K.(1983). *Din Psikolojisinde Metot Meselesi ve Yeni Gelişmeler. Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi V*, İstanbul.
- Vergote, A.(1978). *Çocuklukta Din*, (Çeviren: Erdoğan Fırat), *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi cilt:22(1)*. Ankara.
- Zengin, M.(2013). *Öğrencilerin Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersine Yönelik Tutumlarının Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi.*, *Değerler eğitimi dergisi Cilt: 11(25)*.